

UOT 801.73

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2026.1.207>

ƏLYAZMA MƏTNLƏRİNİ NƏŞRƏ HAZIRLANMASI

PREPARATION OF MANUSCRIPTS FOR PUBLICATION

Fəxrəddin EYLAZOV*

XÜLASƏ

Məqalədə hər hansı bir abidə nəşrə hazırlanarkən onun müəllifinin və tarixinin öyrənilməsi mətnşünas qarşısında duran mühüm vəzifələrdəndir. Orta əsr müəlliflərinin bəziləri əsərlərinin yazılma tarixləri haqqında məlumat vermirlər. Mətnin ayrı-ayrı əlyazma nüsxələrinin tarixini müəyyənləşdirmədən onun tarixini öyrənmək mümkünsüzdür. Hər şeydən öncə mətnin nüsxələrinin xronoloji ardıcılığı müəyyən edilməli, yalnız bundan sonra həmin ardıcılıq əsasında mətnin tarixi araşdırılmalıdır. Hər dövrün kitabının xüsusiyyətlərini ən xırda detallarına qədər araşdırmaq onları müəyyən qədər fərqləndirməyə imkan verir. Onların öyrənilməsi tarixi keçmişimizin, ədəbiyyat və elm tariximizin öyrənilməsi deməkdir.

Nəticədə, orta əsr mətnləri üzərində aparılan araşdırmalar zamanı ortaya çıxan ən ciddi çətinliklərdən biri də əsərin və müəllifin adlarının müəyyənləşdirilməsi olmuşdur. Abidələrin mətnləri yüzilliklər boyu kitabçılar və filoloqlar tərəfindən nüsxədən-nüsxəyə köçürüldükcə onlara başqa adlar verilmiş, başlanğıc və sonluqlarında müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Mətnlər üzərində aparılan tekstoloji araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, bir sıra hallarda bir abidə iki əsər kimi və ya əksinə, iki əsər bir abidə kimi verilmişdir. Çox zaman kataloq və digər bibliografik mənbələrə əlyazma mətni və kitabları barədə yanlış məlumatlar düşür. Belə dolaşıqlıqların aradan qaldırılması, əlyazma kitablarının başlıca paleografik xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması və əlyazma mətnlərinin mətnşünaslıq baxımından araşdırılması zərurətini yaradır.

Açar sözlər: *nüsxə fərqi, tarix, əlyazma, fihriqan, müəllif, kağız istehsalı, xəttatlıq.*

ABSTRACT

One of the important tasks facing a textual scholar when preparing any monument for publication is to study its author and history. Some medieval authors do not provide information about the dates of composition of their works. It is impossible to study the history of a text without determining the dates of its individual manuscript copies. First of all, the chronological sequence of the copies of the text should be established, and only then should the history of the text be studied on the basis of that sequence. Examining the characteristics of books from each period down to the smallest details makes it possible to distinguish them to a certain extent. Studying them means studying the historical past, the history of literature and the history of science.

One of the most serious difficulties encountered during research on medieval texts is the identification of the title of the work and the name of the author. As the texts of monuments were copied from copy to copy by scribes and philologists over centuries, they were given other titles, and certain changes were made to their beginnings and endings. Textological research on the texts has revealed that in a number of cases a single monument has been presented as two separate works, or conversely, two works have been presented as a single monument. Catalogues and other bibliographic sources often contain incorrect information about manuscript texts and books. Eliminating such confusions creates the necessity of revealing the main palaeographic features of manuscript books and examining manuscript texts from the perspective of textual criticism.

Keywords: *copy difference, history, manuscript, watermark (filigree), author, papermaking, calligraphy.*

* AMEA Naxçıvan Bölməsi, e-mail: fexreddineylazov@gmail.com
ORCID: 0009-0004-1249-2951

GİRİŞ

Əlyazmaları nəşrə hazırlanarkən onun müəllifinin və tarixinin öyrənilməsi mətnşünas qarşısında duran mühüm vəzifələrdəndir. Orta əsr müəlliflərinin bəziləri əsərlərinin yazılma tarixləri haqqında məlumat vermirlər.

Mətnin ayrı-ayrı əlyazma nüsxələrinin tarixini müəyyənləşdirmədən onun tarixini öyrənmək mümkünsüzdür. Hər şeydən öncə mətnin nüsxələrinin xronoloji ardıcılığı müəyyən edilməli, yalnız bundan sonra həmin ardıcılıq əsasında mətnin tarixi araşdırılmalıdır. Orta əsr mətnləri üzərində aparılan araşdırmalar zamanı ortaya çıxan ən ciddi çətinliklərdən biri də əsərin və müəllifin adlarının müəyyənləşdirilməsi olmuşdur. Abidələrin mətnləri yüzilliklər boyu kitabçılar və filoloqlar tərəfindən nüsxədən-nüsxəyə köçürüldükcə onlara başqa adlar verilmiş, başlanğıc və sonluqlarında müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Mətnlər üzərində aparılan tekstoloji araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, bir sıra hallarda bir abidə iki əsər kimi və ya əksinə, iki əsər bir abidə kimi verilmişdir [Adilov, 1993, s. 82].

Hər bir əlyazma, adətən, əsər müəllifinin özü, yaxud həmin əsərin üzünü köçürən xəttat, katib tərəfindən yazılırdı. Köçürülmüş əsər nüsxə adlanır. Müəllifin öz xətti ilə yazılmış mətninə avtoqraf deyilir. Avtoqrafın bir növü də orta əsrlərdə müsvəddə adlanan qaralama nüsxəsidir. Əsərin yazılma tarixini öyrənməkdə bunun da ciddi əhəmiyyəti var. Əlyazmanın orijinalından köçürülmüş və tamamilə onun mətnini əks etdirən mətn əlyazma surətidir. Mətnin redaksiyası – müəllifə və ya hər hansı başqa şəxsə aid mətnin müəyyən məqsədlə yenidən işlənməsidir. Yenidən işlənmənin məqsədi məzmun, bədii forma və üslubun dolğunlaşdırılması, hansısa faktların əsərdən çıxarılması, dəyişdirilməsi və s. ola bilər.

Müəllif əlyazma kitablarını bir neçə sənət adamının müştərək fəaliyyəti sayəsində yaranmış kitablardan hesab etməsinə baxmayaraq əlyazma kitablarının heç də hamısı gözəl tərtibatlı deyil. Elə əlyazma kitabları var ki, onu yalnız bir nəfərin – katibin əlinin məhsulu hesab etmək olar. Belə əlyazma kitablarında abidənin mətni, başlıqlar eyni rəngli mürəkkəblə yazılır, haşiyə xətləri, mətnin başlanğıcında frontispis və bədii tərtibatını zənginləşdirən xüsusiyyətlər nəzərə çarpmır.

MƏTNLƏR ÜZƏRİNDƏ APARILAN TEKSTOLOJİ ARAŞDIRMALAR

Bizə gəlib çatmış bütün mətnlərin əsası olan mətn arxetip adlanır. Əsərin arxetipinin müəllif mətni olması vacib deyil. Əlyazma nüsxəsində nəzər alınması vacib olan cəhətləri aşağıdakı kimi sıralamaq mümkündür: Məlum olan yeganə nüsxə, nadir nüsxə, qədim nüsxə, müəllif xətti (avtoqraf), müəllifin söyləyərək yazdığı nüsxə, müəllifə oxunaraq yoxlanılmış və düzəldilmiş nüsxə (sima qeydi olan), müəllif nüsxəsindən köçürülmüş nüsxə, müəllif nüsxəsi ilə qarşılaşdırılmış nüsxə, müəllifin yaşadığı dövrdə köçürülmüş nüsxə, mövcud nüsxələr içərisində tam olan nüsxə, sənət dəyəri daşıyan nüsxə (miniaturlu və s.).

Orijinal mətnlərdən başqa kompilyativ mənbələr də vardır. Kompilyasiya (lat. compilatio – oğurluq, qarət) müstəqil tədqiqat aparmadan, başqa müəlliflərin materialından istifadə yolu ilə yaradılan ədəbi və ya elmi əsərlərə deyilir [Qəhrəmanov & Qasimov, 1979, s. 82].

Ərəb kitablarında kompilyasiya metodu geniş yayılmışdır. Başqasının əsərlərini bütünlüklə və ya parçalarla kitaba daxil etmək ədəb dünyasında qadağan olunmamışdı. Əksinə bu əsərlərin yazılması müxtəlif sahələrdə rəğbətlə qarşılanmış və göstərişlər verilmişdir. Vəcdanlı müəlliflər bu zaman mənbələri qeyd edir və ya sitatın sərhədini göstərir, diqqətsiz və səliqəsiz müəlliflər isə buna əməl etməzdi. Amma kompilyativ mənbələrin rolu da danılmazdır. Çünki dövrümüzə gəlib çatmamış bəzi əsərlərlə məhz kompilyativ mənbələr sayəsində tanış ola bilirik. Əlbəttə, istinad verilmiş kompilyativ mənbələr daha dəyərlidir.

ƏLYAZMA KİTABININ MEYDANA GƏLMƏSİNDƏ KAĞIZIN ROLU

Kağız yazı mövcud olandan çox-çox sonra yaranmışdır. Ona qədər insanlar kağızı əvəz etmiş müxtəlif yazı vəsaitlərindən – papirus, perqament və sairədən istifadə etmişlər. Orta əsrlərdə, yaranan əlyazma kitabı kağızının necə hazırlanması, ümumiyyətlə, kağızın hansı inkişaf mərhələlərindən keçməsi, keyfiyyət markasının fərqinə görə həmişə böyük maraq doğurmuşdur.

Azərbaycan əlyazma kitabı kağızlarını əsasən iki yerə ayırmaq olar: filiqranlı və filiqranlı olmayan kağızlar. Filiqranlı olmayanlar Şərqdə, filiqranlı kağızlar isə Avropa ölkələrində istehsal olunmuşdur. Şərq kağızının heç bir filiqranlı nişanı olmadığı üçün konkret hansı bölgədə istehsal olduğunu müəyyənləşdirməkdə çətinliklərlə üzləşirik. Lakin Avropa istehsalı olan kağızlarda filiqranlı nişanlar olduğundan harada və nə vaxt hazırlanması haqqında konkret, bəzən dəqiq olmasa da, təxmini fikirlər söyləmək mümkündür [Azərbaycan mətnşünaslığı məsələləri, I c., 1979, s. 23].

Bəs Azərbaycanda yaranmış əlyazma kitablarının hazırlanmasında istifadə olunan kağız hansı yollarla gətirilmişdir? Ümumiyyətlə, kağızın meydana gəlməsi, yayılması həmişə mütəxəssislərin marağına səbəb olmuş və diqqətdən yayınmamışdır.

Kağızın yaranma tarixi dəqiq məlum deyil, ancaq eramızın II əsrinin əvvəllərində Çində meydana çıxdığı söylənilir. Buradan isə ərazicə yaxın olan Orta Asiyaya yayılmışdır. Orta Asiyada ilk vaxtlar kağız əsasən Səmərqənddə hazırlanmışdır. VII əsrdə Orta Asiyaya gələn ərəblərə burada kağızdan istifadə olunması məlum olur.

751-ci ildə ərəblər kağızın hazırlanma üsulunu öz torpaqlarına – Suriyaya, Misirə apararaq istehsal etməyə başlayırlar” [Ахунджанов, 1983, s. 72]. Kağızın Çində yaranması ilə bağlı müxtəlif fikirlər dolaşsa da, onun ilk dəfə istehsalının rəsmiləşdirilməsi Tsay Lunun adı ilə bağlı olmuş və bu tarixi hadisə eramızın 105-ci ilində Cin imperatoru sarayında qeydə alınmışdır.

Kağız meydana çıxana qədər isə papirus və perqamentdən istifadə olunmuşdur. “Papirus tropik bitki olub Nil çayının deltasında bitirmiş. Eramızdan əvvəl bu bitkinin yarpağından və iç liflərindən kağız əvəzinə istifadə etməyə başlamışlar. Papirusun kövrək material olmasına baxmayaraq, onda yazılmış çoxsaylı yazılar bu günə qədər gəlib çatmışdır. Onların əksəriyyəti quru iqlimi olan Misir və Tunisdə tapılmışdır. Bu papiruslarda əsasən Aristotelin əsərləri, Pindarın şeirləri, Homer, Sofokl və Esxilin əsərlərindən parçalar yazılmışdır” [Киселева, 1978, s. 12].

Ərəblər hələ islamdan əvvəl və hicri tarixinin ilk iki əsrində papirusdan yazı materialı kimi istifadə etmişlər. VIII əsrdən XI əsrin sonlarına qədər isə papirus Səmərqənd kağızı ilə birgə işlənmişdir. Ərəb papiruslarının gözəl bilicisi olan A.Qroman indiyədək məktub və sənəd yazılmış 16 min ərəb papirusu müəyyənləşdirmişdir” [Qəhrəmanov, & Qasimov, 1979, s. 40].

Avropa ölkələrinə də papirus Misirdən göndərilirdi. Misir papirusundan daha çox yunanlar faydalanmışdır. Misirə gedən tacirlərin hər dəfə az da olsa papirus gətirməsi böyük bayrama çevrilirdi. Odur ki, antik yunan mədəniyyətinin yaranmasında Misir papirusunun rolu əvəzsizdir.

Yunanıstana papirus ilk dəfə eramızdan əvvəl VII əsrdə gətirilmiş və bir hissəsinə dini mətnlər köçürüldüyündən “müqəddəs” adı verilmişdi. Gətirilmiş papirusun bir qisminə də hökmdarlara aid mətnlər, ibrətamiz kəlamlar köçürülmüş və bu cür papiruslara “ağustos” demişlər.

Məhz bunun nəticəsidir ki, son yüzilliklərə qədər çar Rusiyasında əla keyfiyyətli kağız “царская бумага”, Şərqdə isə “hümayunnamə” adlanmışdır. Lakin ərəblər tərəfindən kağız əldə edildəndən sonra papirus yavaş-yavaş aradan çıxmağa başladı. Kağız geniş yayılana qədər isə perqamentdən yazı materialı kimi istifadə olunmuşdur. “Mənbələrdə belə yazırlar ki, Misirlə Perqam arasında iqtisadi və mədəni əlaqələr pozulduğundan Misir çarı V Ptolemey (e. ə. II əsr) Perqama papirus aparılmasını qadağan edir. Vəziyyətdən çıxmaq üçün perqamçılar dərinə aşılamaq texnikasını təkmilləşdirirlər. Nəticədə, hər iki tərəfində yazı yazmaq üçün yararlı material yaranır. Yeni yaranan yazı materialını “perqamen” (yun. pergamen) adlandırırlar. Romalılar isə ona “membrena” (memb-

rana) adını verirlər” [Adilov, 1993, s. 12]. Ərəblər arasında isə yeni yazı ləvazimatı “tumar” adı ilə məşhurlaşmışdı. “Tumar” – yunanca (tomari) dəri mənasındadır.

Perqamentin hazırlanmasında kifayət qədər zəhmət sərf etməklə əsasən qoyun, keçi, dana və öküz dərisindən istifadə olunmuşdur. Əvvəlcə, dəriyi bir neçə gün əhəng çəmində saxlayır, sonra onun tük və qalan ətinə təmizləyərək yenidən əhəng çəminə qoyurlar. Daha sonra onu çərçivə üzərinə möhkəm çəkib, yenidən üstündə qalan tükləri təmizləyirlər. Beləliklə, hər iki üzündə yazı yazmaq üçün yararlı olan perqament başa gəlir. Dəriyi tamamilə aşıladiqdan sonra çərçivədən çıxarib kənarlarını kəsir və bundan sonra vərəq formasına salmışlar.

Papirus və perqament artıq XI-XII əsrlərdən etibarən az istifadə olunmağa başlanmışdır. Bunun səbəbini ərəblərin VIII əsrdən başlayaraq kağızdan istifadə etməsi və papirusun lazımı səviyyədə yazı materialı olmaması ilə izah edirlər. “Papirusa nisbətən perqament bir müddət kağızla paralel olaraq işlənmişdir. Kağızın hazırlanması perqamentdən daha ucuz başa gəlsə də, Avropada çox sonralar istifadə olunmağa başlanmışdır. Çünki ilk vaxtlar kağızın uzunömürlüliyinə inanmırdılar. Hətta, Almaniya imperatoru II Fridrix 1231-ci ildə kağızdan rəsmi sənədlərdə istifadə olunmasını qadağan etmişdi. İtaliya və Fransa dəftərxanalarında kağızdan yalnız qaralama kimi istifadə olunurdu.

İlk kağızdan olan əlyazma kitablarına alimlər əsasən öz dünyəvi əsərlərini köçürürdülər. Kağız ərəblərdən Avropaya iki istiqamətdə – birincisi, Mərkəzdən İspaniyaya və Fransaya, ikincisi isə Misirdən İtaliyaya və Almaniya keçmişdir. Avropada ilk kağız istehsalı 1151-ci ildə İspaniyada və 1276-cı ildə İtaliyada həyata keçirilmişdir. Rusiyada isə ilk kağız hazırlayan müəssisə 1570-ci ildə Moskvada yaradılıb” [Клепиков, 1959, s. 98].

Əlyazma mətninin tarixinin müəyyən edilməsi, eləcə də düzgün oxunmasının vacib şərtlərindən biri abidənin yarandığı dövrün dilini, ədəbiyyatını və tarixi coğrafiyasını dərinlən bilməkdir. Mətnin sadəcə paleoqrafik oxunuşu kifayət deyil, həm də onu mətnşünaslıq baxımından anlamaq vacibdir. Əgər əsərin əlyazma nüsxələrində onun köçürülmə tarixi ilə bağlı heç bir məlumat verilmirsə, bu zaman mətnşünas həmin tarixlərin müəyyənəşdirilməsi üçün əlyazmaların paleoqrafik məlumatlarına (kağızına, xəttinə, filiqlarına, bədii tərtibatına və s.) müraciət etməli olur.

Əsərin nə vaxt yazıldığı (nə vaxt yazılıb-qurtardığı) haqqında bildiyi məlumatı katib də öz kolofonunda qeyd edə bilər. Bu zaman əlavə məlumat olmadığı halda, müasir oxucunun (tədqiqatçının) katibə inanmamağa haqqı yoxdur. Bununla belə, imkan daxilində bu barədə katib versiyası yoxlanmalı, tədqiq edilməlidir və bunun üçün başqa mənbələr əsasında və əsərin məzmunundan çıxış etməklə işləmək olar. Tutuşdurma və tədqiq üçün konkret əlyazmadan başqa, əlavə məlumat olmadıqda katib tarixləməsi sonrakı tədqiqat və tapıntılara qədər əsas götürülür. [Zəkiyev, 2000, s. 52]. Katiblərin əsərin köçürülmə tarixini kolofonda göstərməsi daha geniş yayılmışdır. Burada katib tarixləməsi də açıq və ya müəmma ilə göstərilirdi. Tarixin açıq şəkildə göstərilməsi: a) sözlə, b) rəqəmlə, c) həm sözlə və əlavə həm də rəqəmlə qeyd edilirdi [Azərbaycan mətnşünaslığı məsələləri, I c., 1979, s. 61].

Müəllif tarixləməsi əsərin özünün yazılıb-sona çatdırıldığı ili, ayı, günü, günün çağını göstərirdi halda, katib tarixləməsi əsərin deyil, əlyazmanın yazılıb-sona çatdığı ili, ayı, günü və günün çağını göstərir. Həm müəllif, həm də katib kolofonu verilmiş əlyazmada faktlar göz önündə olduğundan məsələ asanlıqla dəqiqləşdirilir. Bunlardan birinin yazılmadığı əlyazmanın tədqiqi zamanı isə məsələyə diqqətlə yanaşmaq lazımdır: bu halda kolofonun kimə məxsus olduğu dəqiqləşdirilməlidir. Başqa bir vəziyyətdə, nə müəllif, nə də katib kolofonu verilmədiyi halda tədqiqatçı bəzən abidənin səhifələrində rast gəldiyi hər hansı bir tarix qeydinə istinad etməyə və bu cür asan yolla əlyazmanın tarixini müəyyənəşdirməyə meyl edir [Казиев, 1977, s. 83].

Müəlliflər çox vaxt öz təvəllüdlərini də müəmma ilə göstərməyə üstünlük verirdilər. Katiblər isə müəllifin təvəllüdünün verilməsində müəllifin öz müəmmasından istifadə edir və bəzən onun vəfat tarixini göstərmək üçün özləri katib müəmması yaradırdılar. Minlərlə yazılı abidənin müəllifləri məlum deyildir və bunun əsas səbəblərindən biri həmin əlyazmalarda müəllifin adının qeyd

edilməməsidirsə, ikinci əsas səbəb bununla bağlıdır ki, heç də dövrümüzə gəlib çatmış bütün mətnlər indiyə qədər tam oxunub qurtarmamışdır.

Paleoqrafiya, eləcə də bütövlükdə mənbəşünaslıq və mətnşünaslıq işlərinin ən məsul və şərəfli vəzifələrindən biri müvafiq informasiya ilə təchiz edilməmiş elmi və bədii əsərin müəllifinin müəyyənəlməsidir.

Əlyazmaların elmi-paleoqrafik təsvirini verən mütəxəssislər kataloqların tərtibi zamanı buna xüsusi diqqət yetirirlər. Görünür, müəllifin adının müəyyənəldirilməsi məsələsində birinci növbədə əsərin dilindən və müəllifin milliyyəti problemindən çıxış etmək lazımdır.

Əlyazma kitablarının kağızında xaç və avropalılara aid olan rəmzlərdən başqa ay, ulduz fəliqlərinə də tez-tez rast gəlirik. “Vaxtilə belə fəliqlənən kağızlar əsasən Osmanlı imperiyası ərazisində istehsal olunmuşdur. Sultan dəftərxanaları üçün kağızın hazırlanmasında yerli ustalarla bərabər artıq kağız istehsalında böyük təcrübəsi olan, o zaman İspaniya, İtaliya, Portuqaliyadan mühacirətə gəlmiş yəhudilər də iştirak edirdilər. Türkiyədə hazırlanmış XVII əsr Azərbaycan əlyazma kitabı nə kağız nazik və keyfiyyətli olmasına görə Avropa kağızından fərqlənirdi” [Киселева, 1978, s. 96].

KÖÇÜRÜLMƏ TARIXI OLMAYAN ƏLYAZMA MƏTNLƏRİ

Köçürülmə tarixi olmayan əlyazma kitabında kağızının istehsal olunma və ona mətnin köçürülmə tarixini fəliqlərinə əsasən müəyyənəldirmək mümkündür. Mənbələrdə qeyd olunur ki, kağız istehsal olunduqdan sonra müxtəlif vaxtlarda, yəni kağızın həm istehsal olunduğu il, həm də beş il, on il sonra da katiblər tərəfindən istifadə oluna bilər. Ola bilsin ki, kağız ya istehsalçıda, ya da onun alanda illərlə istifadəsiz qalsın. Odur ki, kağızın istehsal olunduğu vaxtla istifadə olunma tarixini eyniləşdirmək düzgün deyil. Əlyazma kitabına köçürülmüş mətnin tarixi kağızın istifadə olunduğu vaxtdan hesablanmalıdır. Kağızın istehsalı ilə istifadəsi arasındakı vaxt bəzə də fikirlər də müxtəlifdir. Məsələn, V.Nikolayev 30 ildən yuxarı olmadığını [Ахунджанов, 1983, s. 38].

Gördüyümüz kimi, bu məsələdə mütəxəssislərin fikri müxtəlifdir və araşdırma nəticəsində əlyazma kitabının köçürülməsi haqqında tam dəqiq tarixi bildirmək mümkün olmasa da, təxmini fikir irəli sürülür. XIII əsrdən başlayaraq XIX əsrin sonunadək istehsalçılar fəliqlərdən kağızları bir-birindən fərqləndirən nişan kimi istifadə etmişlər. Əlyazmalarda tarixin fəliqlərdə rəqəmlərlə təsvir olunması isə son dövrlərə aiddir. Tarixli fəliqlərə əsasən XVIII-XIX əsr Rusiya istehsalı kağızlarda rast gəlirik.

Köçürülmə tarixi katib tərəfindən qeyd olunmayan, ya da kolofon yazılan vərəqi düşmüş əlyazma kitablarını tarixi olan əlyazma kitablarına əsasən müqayisə edib, tutuşdurub fəliqlərinin oxşarlığına görə tarixsiz əlyazma abidələrinin nə vaxt köçürülməsi haqqında müəyyən qənaətə gəlmək, istifadə olunma tarixi konkret mənbələrə əsasən bəlli olan fəliqlənən əlyazmaların tarixi haqqında da fikir söyləmək olar.

NƏTİCƏ

Mətnşünaslıq elminin təcrübəsi göstərir ki, əlyazma mətnlərinin öyrənilməsi ayrı-ayrı şairlərin divanına və külliyyatına onlara aid olmayan çoxlu sayda şeirlər daxil edilmiş, yaxud bəzi hallarda müəllifləri göstərilməmiş böyük həcmli əsərlər belə orta əsr məxəzlərində tamamilə başqa şair və yazıçıların adına çıxılmışdır. Buna görə də təsadüfi deyildir ki, klassik abidələrin elmi-tənqidi mətnlərini tərtib edən mətnşünas alimlər, araşdırdıqları müəlliflərin əsərlərini bir neçə başlıq altında (müəllifə mənsub olan şeirlər, müəllifə mənsubiyyəti şübhə doğuran şeirlər, müəllifə mənsub olmayan şeirlər) verməli olmuşlar.

ƏDƏBİYYAT

Adilov, M.M. (1993). Bir daha “Azərbaycan əlyazma kitabı” anlayışı haqqında. *Yaxın-uzaq keçmişimiz və əlyazmalarımız*. Elmi-nəzəri konfransın materialları. Örnək.

Azərbaycan mətnşünaslığı məsələləri (1-ci cild). (1979). Elm.

Qəhrəmanov, C. & Qasimov, A. (1979). Orta əsrlərdə Azərbaycan yazılı abidələrinin paleoqrafik tədqiqi haqqında. *Azərbaycan mətnşünaslığı məsələləri*. Elm.

Zəkiyev, İ.Ş. (2000). *Azərbaycan kitabının inkişaf yolu (Qədim dövrdən XIX əsrin sonuna qədər)*. Azərbaycan Ensiklopediyası.

Ахунджанов, У. (1983). *Письмо и книга*. Узбекистан.

Казиев, А.Ю. (1977). *Художественное оформление Азербайджанской рукописной книги XIII-XVII веков*. Книга.

Киселева, Л.И. (1978). *О чем рассказывают средневековые рукописи*. Наука.

Клепиков, С.А. (1959). *Филиграни и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII-XX века*. Издательство Всесоюзной книжной палаты.

(Filologiya elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 03.02.2026

Son variant 24.02.2026